

Milenko Pajić

ŽIVOT JE NOĆ

POJAVA VI

Niko ne zna ko je on

drugovi Mrgud, Marko, Kosta i doktor Avram Levi

Mrgud: Gde je delegat Kominterne?

Marko: Pitaš, gde je drug Šomodij?

Mrgud: Da, na njega mislim.

Kosta: I vrapci pod strehom znaju gde je on.

Avram: U Domu slobodne ljubavi.

Marko: Taj ti ne izbija otud.

Kosta: I noću i danju.

Mrgud: Pa, šta radi tamo?

Kosta: Hoćeš li da ti nacrtam šta se radu u kupleraju?

Mrgud: Doktor Levi pomenu Dom slobodne ljubavi.

Marko: Znaš i sam da kupleraje nismo ukinuli nego smo ih proglasili za domove srećne i slobodne ljubavi.....

Kosta: Drug Šomodij i kapetan Bil Hadson po vasceli dan i vascelu noć banče u kafani „Rajevac“. Kockaju, piju šljivovicu, a povremeno se popenju na sprat da se provesele sa ženskinjem.

Mrgud: Šta da radimo s tim Šomodijem ili kako li se već zove?

Marko: Moskva nam pošalje nekoga potpuno neupotrebljivog.

Kosta: Niko ne zna ko je on.

Avram: Šomodij mu je ilegalno ime.

Kosta: Meni liči na Kineza, na Mongola.

Mrgud: Srpski ne zna ni reči, ruski tek natuca. Ne možemo ni da se sporazumemo s njim.

Marko: Nama gori pod nogama, a on se kocka i kurva, pa to je neodgovorno, neshvatljivo... (pauza)

Avram: Drugovi, ipak je on delegat Kominterne.

Poruke na zidovima

senke, okrenute leđima, pomno ispituju zidove; govore...

Jeste li zagledali zidove naše ćelije?

Nismo. Šta tu ima da se vidi? Zid kao i svaki zid.

Pogledajte, stene su prekrivene zapisima, crtežima, čudnim figurama, imenima koja se mešaju, pokrivaju jedna druge.

Izgleda da je svaki od naših prethodnika želeo da ostavi neki trag. Pisano je kredom, olovkom, ugljenom. Belim, sivim, crnim slovima. Sečivima, staklom, noktima. Natpisi su često urezani duboko u kamen.

Vidi ovde! Ovaj natpis boje rđe kao da je pisan krvlju!

Da sam slobodan ili da sam bar čuvar pozabavio bih se rado tom čudnom knjigom ispisanom na zidovima tamnice. Slovo po slovo, red po red, stranicu po stranicu...

Ali, ovako... Šta me briga šta su zapisivali ti nesrećnici slični meni, vama...

Što da ne?! Hajde da sastavimo u celinu delove ovih škrtih, šturih misli. Hajde da pronađemo čoveka iza svakog imena. Da protumačimo smisao i život ovih osakaćenih zapisa...

Može to, može. Vratiti smisao oštećenim rečenicama, nagrđenim rečima. To je kao da sastavljaš glavu i telo stradalnika koji su ovde boravili i pisali.

Ovde vidim dva srca u plamenu. I još probodena strelicom. Iznad njih piše: *LJUBAV PREMA ŽIVOTU...* Nesrećnik mu nije dugo ostao veran....

Neko je nacrtao krunu i napisao: *ŽIVEO KRALJ! 1903.*

Bolje da je tada napisao: *KRALJ JE MRTAVI ŽIVEO KRALJ!*

PAVLE PETROVIĆ - NEVIN SAM, BRATE!

MILUJEM I VEČNO VOLIM MARUŠKU. J A N K O iz Valjeva.

IMA JEDAN STARI ČIKA, PIJE MLEKA IZ IBRIKA...

Živela sloboda! Živela republika! Boris T.

Ovde, ispod paučine i prašine, nešto nečitko...

Ko zna ko su sve bili gosti ove tamnice pre nas?

Zatvor je uvek pun. Ko je video državu bez zatvora?!

RELJA, 1924.

Taj je ubio brata, kao što Kain ubi Avelja.

MARTIN i KOSTA

Ta su dvojica opljačkali Kreditnu banku u Kragujevcu.

Kosta: Njega je lično drug Staljin ovlastio i poslao da sredi situaciju u našoj Firmi.

Marko: To je tačno. Ko sme da se usudi da ga kritikuje kad on maše ovlašćenjem koje je potpisao lično drug Staljin.

Mrgud: Zna li on da treba da dođe u štab na sastanak?

Kosta: Naravno da zna. Tri puta sam slao kurira u kafanu „Rajevac“ i tri puta je stigao odgovor od druga Šomođija - počnite, ja stižem!

Mrgud: Drugovi, imamo li kuraži da ga opozovemo? Da ga vratimo u Moskvu? Takav delegat nam ne treba!

Marko: Ili da ga skinemo? Ili da ga slušamo i trpimo?!

Kosta: Kratko i jasno. Druge nema!

Mrgud: Mogli smo druga Žiku Ždrebeta da isturimo kao naš predlog. Ali, ti si duže Marko, pustio Penezića da onako unakazi druga Žiku. I sada nije ni za šta...

Avram: Žika je bar naš. Znamo i ko je i šta je i odakle je. A o drugu Šomođiju ne znamo ništa...

Marko: Ne pominji Žiku. Ždrebe je istrčalo pred rudu. Znaš li gde završi pevac koji rano kukuruče?

Mrgud: U loncu.

Marko: Eno ga dole u podrumu. Sav modar, izubijan, sa šljivom ispod oka... A mogao je lepo da sedi ovde sa nama...

Avram: I mogao je da bude delegat umesto delegata, druga Šomođija.

Kosta: Samo da je imao kraći jezik...

Mrgud: Ko nam poturi ovog Mongola?!

Marko: Pravo kukavičije jaje.

Kosta: Da ga vidiš samo kako igra karte. Taj ne prestaje da blefira i da reskira. Rođeni kockar!

Mrgud: Doći će nam glave.

Kosta: U ratu je važno biti drzak, reskirati. To se sada zove vojna taktika.

Marko: I kad bismo hteli da ga slušamo, njega nigde nema!

Avram: Traži se gvozdena disciplina, pokornost, ali kome?

Mrgud: Nikad nisam bio ovca. Ja volim da mislim svojom glavom, pa kud puklo da puklo...

Marko: Bolje da štab premestimo u kafanu „Rajevac“.

Mrgud: Situacija je vrlo ozbiljna. Budimo ozbiljni!

Kosta: Da sačekamo još dan dva da vidimo hoće li se pribirati.

Mrgud: Kad je već došao iz Moskve na njemu je sva odgovornost...

Avram: A mi i dalje da se šlepamo uz njega?

Mrgud: Ima li ko pametniji predlog? Nema. Sastanak je završen! (*zatamnjenje*)

DOKTOR JOTIĆ

Čuo sam za taj slučaj. Jerotije Jotić, lažni lekar.

Otrovao svog kuma.

MILENIJA iz KRUŠEVCA

Udavila svog ljubavnika na spavanju.

Stani, ne čitaj više! Bestraga im glava! To su zločinci. Ali, ljudi, mi nismo takvi. Šta mi imamo s tim?!

Rat je, bato. Niko te ništa ne pita, a traži glavu.

Čitajte dalje!

Pusti me do zida. Hoću i ja nešto da zapišem...

(zatamnjenje)

Pojava XXVI

Pad Užičke republike

drugovi Mrgud, Marko, Kosta, Avram, Kurir, zatim Dečak-pastir

Mrgud: Šta da radimo, drugovi?

Marko: Nema izlaza! *(jeca)*

Kosta: Kakve su nam šanse protiv onolike nemačke sile?!

Mrgud: Niotkuda spasa! *(plače)*

Marko: Kad bi bar drug Šomodri bio sa nama, pa da on odluči šta da se radi....

Kosta: Gde li se izgubi taj gad?!

Mrgud: Jeste li svuda tražili?

Marko: Prevrnuli smo celo Užice!

Kosta: Nigde ga nema... *(uzdiše)*

Mrgud: Možda je otišao?! Možda nas je napustio?! Pobegao?!!

Marko: On više nije u gradu!

Kosta: Kako ćemo bez delegata Kominterne? Kako ćemo bez veze sa Moskvom?

Mrgud: Užas, užas... *(svi plaču)*

Kurir: *(upada, prisutni se prenu):* Nemci u Kosjeriću! *(izade)*

Marko: Moramo napustiti Užice, nema nam druge!

Kosta: Šta da radimo sa onim robijašima iz podruma?

Mrgud: Po kratkom postupku! To smo već rešili!

Avram: Nemoj tako, družo Mrgude. Među njima ima nevinih.

Marko: Ko je nevin? Da vidimo ko je taj?

Kosta: Čitaj!

Avram: Žika Ždrebe, naš bivši član...

Mrgud: Kriv!

Marko: Što je trčao pred rudu!

Avram: Slikar Milovanović?

Kosta: Kriv! Sarađivao sa okupatorom!

Avram: Učitelj Filipović?

Mrgud: Kriv!

Marko: Podrivao narodnu vlast!

Avram: Koju vlast? Nismo sastavili ni dva meseca....

Kurir: *(utrčava)* Nemci u Požegi!

Kosta: Kojom brzinom ovi napreduju?! Kao da lete?!

Mrgud: Ne lete oni, nego smo se mi uprpili....

Avram: Pantelija, trgovac?

Marko: Kriv! Zakidao na meri i zelenašio...

Avram: Znam samo da je ozidao školu u svom selu...

Živan Nikolić, travar?

Kosta: Kriv! Nadrilekar, špijun, prevarant...

Avram: Vasilije Šopalović, glumac?

Mrgud: Koji glumac nije kriv?

Avram: Ama, ljudi, ne može to tako, bez dokaza, bez suda....

Kurir: *(uleće)* Nemci u Sevojnu! *(izleće, panika)*

Marko: Čuti, budalo! Nemci ovde, Nemci onde!

Avram: Zar da streljamo deset nevinih zbog jednog koji je možda kriv?

Kosta: Ako ih oslobodimo brzo će nas zaboraviti!

Mrgud: Šta će ostati iza nas? Kao da nismo ni bili u Užicu....

Avram: Bolje da ne ostane ništa nego zločin!

Marko: To im je za nauk! I da dobro utuve kakva je bila Užička republika!

Kosta: A kad se vratimo....

Avram: U to sumnjam. Nećemo se više vratiti ovamo.

Mrgud: Tada, kad se vratimo, kao pobednici, onda ćemo rešavati šta je bilo, a šta nije.

Šta treba pamtiti, a šta zaboraviti. Ko je bio heroj, a ko izdajnik...

Kurir: (*uleće bez daha*) Nemci u Krčagovu! (*panika, strka, sudaranje, pometnja, ne zna se ni ko pije ni ko plaća*)

Dečak (*ulazi pastir, dečak od jedno 7-8 godina; on vodi za ruku druga Šomođija, a ovaj nosi jagnje u naručju; drug Šomođi sav pocepan, izubijan, prljav, sa cvetom iz uva, kao omadljan, pevuši neku rusku pesmicu*): Tražio sam jagnje. Gore u šumi. U trnju. Mesto se zove Milićev zabran. Tamo niko ne zalazi. Kažu da je senovito. Da tamo obitavaju vile. Ili će biti akrepi? U jednom zabitom kutu sedi ovaj čovek i drži moje jagnje. Pitam ga lepo ko si, odakle si. Ne zna da odgovori. Ali lepo peva... Daj mi jagnje, moram da idem kući. (*drug Šomođi, nerado, predaje jagnje dečaku*) Ih, kakav si! (*pokazuje rukom da je Šomođi možda i pijan, svi čute, gledaju dečaka s jagnjetom, svetlo se gasi*)

Pojava XXXI

Jelovnik poslednjih želja

Mićić, njegov pomoćnik, zatočenici

Pomoćnik: Kako je slatko ubijati...

Mićić: Šta ti znaš o tome?

Pomoćnik: Ne znam, ali... voleo bih... voleo bih da probam.

Mićić: Drži se još te tvoje volujske žile.

Pomoćnik: Gledam vas dok radite. Imate tako laku ruku. Prosto mi dođe da proturim svoju šiju!

Mićić: Brzo učiš. Dobro barataš korbačom. Biće od tebe nešto... Samo ne žuri, ima vremena.

Pomoćnik: Daćete mi da pritisnem obarač? Dozvolićete da vas zamenim? Da presečem, da ubodem? (*pokazuje*)

Mićić: Rano je još. Rano je, dečaće moj. Ni ja još nisam zadovoljan: može to još mnogo bolje, brže. Daleko sam, vrlo daleko od savršenstva u ovom zanatu, u zanatu dželataskom....

Pomoćnik: A ja? Kada će doći red na mene?

Mićić: Reći ću ti. Pažljivo slušaj ako želiš nešto da naučiš. Kod mene nema ponavljanja, nema ponavljača (*kleberi se*). Nema obnavljanja gradiva (*cereka se*).

Pomoćnik: Slušam vas. Pamtim svaku reč!

Mićić: Kad sam polazio u rat pitao sam se kuda ću, gde da se prijavim, u koju vojsku da se upišem? Ko će više ubijati?!... Plašio sam se da ću pogrešiti, da ću izgubiti vreme sa nekim mlakonjama, sa ladoležima, smrdibubama... Imao sam sreće. Ovi su hitri, oštri, ne oklevaju, ne okoliše, nego biju, režu, seku, milina jednal Dobio sam baš ono što mi je trebalo. Mogu da radim svoj posao, ono što najbolje znam i što najviše volim... Hajdemo, na posao.

Pomoćnik: Hajdemo! Šta čekamo?!

(*na zidu objava u crnom okviru, slična čitulji, iz daleka se vidi naslov: JELOVNIK POSLEDNJIH ŽELJA*)

Mićić: Pogledajte Jelovnik poslednjih želja. Možete da izaberete samo jednu. Pročitacu vam, slušajte pažljivo (*stavlja naočare*): čaša vina, kratak boravak u toaletu, hitar pregled zatvorske kolekcije dopisnica posebne vrste, ah, to su vam one slike sa onim ženama, znate već... Šta je ovo? Nažvrlijano je nešto nečitko, nepismeno...Neko je ovde nešto dodao?! Ko se usudio da domeće, da menja?... (*tresne karton o pod*)

Pomoćnik: (*ulagivački*): De, nemojte se uznemiravati. Znam ja šta je red. Tu je sve pravilno. Sve, osim toga... Dežurne želje... A može i po porudžbini...

Mićić: Odvratno! Neizdrživo!...Ja uopšte nisam zdrav! (*iskašljava se, ide oko kašljući osuđennicima u lice*) Eto, kašljem! (*kija neprirodno, na silu, smešno*) I kijam! Možda imam i pneumoniju. Sigurno imam pneumoniju, sigurno ću navući neku boleštinu u ovoj memli. Pa ipak uprkos svemu (*patetično*) i pored svega toga ja izvršavam svoje svete dužnosti. Mene goste pokvarenom ribom, meni poturaju nekakvu ženetinu! Meni se obraćaju bez imalo poštovanja... A onda (*tiho*) od mene traže čist posao... (*glasno*) Ne! Dosta! (*više*) Čaša strpljenja je ispijena! (*urla*) Ja odbijam! Radite sami! Secite, čerečite! Radite kako god znate!...

Pomoćnik: (*posle pauze prilazi komandantu, naginje se prema njegovom uhu i govori mu mazno, poltronski, kao gore*): Publika je luda za vama, vi to dobro znate. Molim vas, umirite se maestro. Ako nešto nije bilo kako valja - to je rezultat nepromišljenosti, budalaštine. I prevelike gluposti. Samo to! Ništa osim toga... Oprostite nam. Vi ste tako omiljeni kod žena. I, uopšte, vi ste ljubimac. Vaš osmeh, vaša ruka. Vaše besprekorno naoštreno sečivo. Ta oštrica koja se cakli u...

Mićić: (*prekida ga*): Dosta, ah dosta, vi brbljivče.. U svakom slučaju, svoju dužnost izvršavam savesnije od svih vas, od bilo koga... Dobro. Opraštam vam. A ipak, moramo, još, da odlučimo o onoj proketoj želji... (*prilazi prvom osuđeniku*) Šta si ti izabrao? (*ovaj okleva*) Življe, življe! Hoću, najzad, da privedem kraju ovu stvar...

Zatočenik I: Cigaretu.

Zatočenik II: Pismo.

Zatočenik III: Čašu vode.

Zatočenik IV: Partija šaha.

Zatočenik V: Zalazak sunca...

Zatočenik VI: Da dopišem nešto što nije bilo na spisku (*šapatom*)

Mićić: Šta ovaj govori? Ne razumen. Ništa ja ne razumem! Možda ga neko ovde razume, ali ja ne.

Zatočenik VI: Evo šta: tražim tri minuta. Izadite za to vreme. Ili učutite makar. Da, samo tri minuta pauze. Posle čega ću, neka tako bude, doigrati sa vama ovaj glupi komad.

Mićić: Da se složimo (*osvrće se, namiguje pomoćniku*) na dva i po (*vadi ogromni, srebrni sat*). Hajde, popusti, brate, za pola minuta. Hoćeš li?... (*kleberi se*) Nećeš?... (*smeje se*) Dobro, de (*smeje se grohotom, briše suze*) Neka ti bude. Neka bude po tvojoj želji, kada je poslednja. Slažem se, grabi, uživaj... (*odstupa korak dva, oslanja se na zid, pomoćnik sledi njegov primer, ali nespretno je, posrne, zamalo da padne*) Miran, kučkin sine! Ruke iz džepova! Sve same nezgrapne budale oko mene! Zar ne možeš da budeš miran, tih, samo dva minuta? Ugladaj se na mene, Boga mu!... (*u potpunoj tišini, dok zaista ističe tih tri minuta, nekoliko puta pogleda na svoj sat, zajapuren, ne diše kako bi bio sasvim tih, zatim naglo izranja*) ...58, 59, 60, gotovo! Ispunjena ti je želja, baš onako kako si hteo. (*uzrurbano*) Hajdemo, završimo s tim već jednom. (*odlaze, zatamnjenje*)

– fragmenti iz komada –

Ištvan Nemet

ISTOČNA KAPIJA

(Davnašnja skica)

Terika Bimbo trčala je ulicom šireći ruke dok je u šakama stiskala pregršt guščijih pera. Nije trčala kao oni koje jure, nego kao oni koji nose neku važnu vest. Njene bose noge jedva su doticale zemlju, trčala je kao mršavi, odrpani andeo, koji se spustio na zemlju. Pri tom bi dreknula, dreknula pod svakim prozorom: „Evo ih, stižu kroz istočnu kapiju!“

Dve glavne ulice prave kao strela delile su selo na četiri jednaka dela. Počeci ovih ulica, zvani kapijē, bili su okrenuti svaki prema jednoj strani sveta. Događaji koji su donosili nova vremena ulazili su do tada kroz severnu ili južnu kapiju, sada se prvi put desilo da je novost dolazila sa istoka.

Svestan veličine trenutka osmotrih nebo, na kojem je plovio jedan oblačić kao neki veo. Na nebu ponegde poneki ravnodušni veo oblačka. Nije bilo izgleda da će padati kiša. Bilo je tiho, svuda neka neobična tišina.

Izdaleka su se ipak jasno čuli krici jadne seoske lude:

„Evo ih, kroz istočnu kapiju!“

Zatekao sam svoju ženu u stražnjoj sobi; sedela je na svojoj stolici za ljuljanje umotana u pledove. Oporavljala se od bolesti, ali nije verovala da će ikada ozdraviti. Poljubio sam je u hladno čelo i nežno stisnuo mršava ramena.

Rekao sam samo: Stigli su!

Košćatim prstima prešla je preko čela, rukom načinila neodlučan pokret a umorne usne oživeše iznenada.

„Ima u bašti još nekoliko strukova hrizantema, rekla je, odnesi im. Bojim se da ih niko neće dočekati.“

Ja se nisam setio cveća, već svoje violine, stavio sam je u njenu otrcanu futrolu, uzeo pod mišku i hteo da krenem.

„Nemoj zaboraviti cveće“ opomenula me je žena.

Otkinuo sam nekoliko lepih strukova cveća. Kada je buket bio gotov, pade mi na pamet kako će to izgledati da ja muškarac predajem drugom muškarcu, vojniku, buket. No kad je već tu da ga ponesem.

Na ulici sretnem Pinterovu ženu.

„Jao, gospodine učitelju, evo ih!“, rekla je sa užasom. Kod spomenika su postavljena dva velika puškomitraljeza. Nemojte tamo!“